

УДК: 342.7

Гайструк Анастасія Сергіївна

*ад'юнкт наукового відділу організації
підготовки та атестації науково-
педагогічних кадрів науково-
методичного центру організації
наукової та науково-технічної
діяльності НУОУ;*

ORCID: 0009-0002-5744-6831

Медвідь Людмила Петрівна

*професор кафедри військового права
та правоохоронної діяльності
навчально-наукового інституту
воєнної історії, права та соціальних
наук НУОУ;*

ORCID: 0000-0002-0035-9748

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ: ЗАПОБІГАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ТА НАСИЛЬСТВУ ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз нормативно-правових актів України щодо запобігання дискримінації та насильству за ознакою статі, з урахуванням міжнародних стандартів. Розкрито зміст конституційного принципу рівності, його реалізацію через закони України, зокрема «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», а також нормативно-правові акти, що регулюють питання захисту прав військовослужбовців. Особливу увагу приділено імплементації міжнародних договорів, таких як Загальна декларація прав людини, Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. У контексті збройного конфлікту розглянуто вплив гендерних стереотипів на доступ жінок до військових спеціальностей, а також випадки сексуальних домагань у силових структурах. В контексті військової служби проаналізовані нормативно-правові акти, що регулюють порядок та умови проходження військової служби, зокрема Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу». Акцентована увага на суб'єктах, що наділені

відповідними повноваженнями у сфері запобігання та протидії дискримінації за ознакою статі. Зроблено висновок, що система таких суб'єктів є багаторівневою та охоплює органи державної влади, органи місцевого самоврядування, незалежні інституції та представників громадянського суспільства, діяльність яких спрямована на практичну реалізацію принципу рівності та забезпечення захисту прав людини. Проаналізовано роль інституцій, зокрема Військового омбудсмана, у забезпеченні правового захисту військовослужбовців. Визначено види юридичної відповідальності: цивільну, адміністративну, кримінальну та дисциплінарну за порушення принципу рівності. Автори наголошують на необхідності посилення інституційної спроможності, розвитку превентивних заходів та просвітницької роботи. Стаття є внеском у наукове осмислення проблеми гендерної рівності в умовах трансформації українського суспільства та правової системи України.

Ключові слова: гендерна рівність, запобігання дискримінації, запобігання насильства, військовослужбовець, рівність перед законом, сексуальне домагання, міжнародні конвенції, законодавство України.

Anastasiia Haistruk

Lieutenant Colonel of Justice, PhD student of the Scientific Department of the organization of training and certification of scientific and pedagogical personnel of the Scientific and Methodological Center of Scientific, Scientific and Technical Activities Organization of the NDUU

Liudmyla Medvid

PhD in Law, Professor of the Department of Military Law and Law Enforcement at the Educational and Scientific Institute of Military History, Law and Social Sciences of the NDUU

**GENDER EQUALITY IN UKRAINE'S LEGAL SYSTEM:
PREVENTING DISCRIMINATION AND VIOLENCE BASED ON
GENDER**

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of Ukrainian legislation on the prevention of gender-based discrimination and violence, taking into account international standards. It reveals the content of the constitutional principle of equality and its implementation through Ukrainian laws, in particular the Law of Ukraine ‘On the Principles of Preventing and Combating Discrimination in Ukraine’ and the Law of Ukraine ‘On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men,’ as well as regulatory and legal acts governing the protection of the rights of military personnel. Particular attention is paid to the implementation of international treaties such as the Universal Declaration of Human Rights and the United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. In the context of armed conflict, the impact of gender stereotypes on women's access to military specialities, as well as cases of sexual harassment in law enforcement agencies, are examined. In the context of military service, the normative and legal acts regulating the procedure and conditions for military service are analysed, in particular the Law of Ukraine ‘On Military Duty and Military Service’. Emphasis is placed on entities vested with relevant powers in the field of preventing and combating gender discrimination. It is concluded that the system of such entities is multi-level and includes state authorities, local self-government bodies, independent institutions and representatives of civil society, whose activities are aimed at the practical implementation of the principle of equality and the protection of human rights. The role of institutions, in particular the Military Ombudsman, in ensuring the legal protection of military personnel is analysed. Types of legal liability are identified: civil, administrative, criminal and disciplinary for violations of the principle of equality. The authors emphasise the need to strengthen institutional capacity, develop preventive measures and educational work. The article contributes to the scientific understanding of the problem of gender equality in the context of the transformation of Ukrainian society and the legal system of Ukraine.

Keywords: Gender equality, prevention of discrimination, prevention of violence, military personnel, equality before the law, sexual harassment, international conventions, Ukrainian legislation.

Постановка проблеми

У сучасному українському суспільстві питання забезпечення гендерної рівності, запобігання дискримінації та насильству за ознакою статі набувають особливої актуальності. Незважаючи на наявність розвиненої нормативно-правової бази, яка включає як національні закони, так і міжнародні договори, проблема реалізації принципу рівності в практичній площині залишається гострою. Особливо це стосується військової сфери, де гендерні стереотипи,

обмеження доступу жінок до певних військових спеціальностей, випадки сексуальних домагань та дискримінаційні практики свідчать про недостатню ефективність існуючих механізмів захисту. Водночас, інституційна спроможність суб'єктів, відповідальних за реалізацію політики у сфері гендерної рівності, потребує посилення. Таким чином, постає необхідність комплексного аналізу чинного законодавства, оцінки його відповідності міжнародним стандартам та визначення напрямів удосконалення правового регулювання з метою забезпечення реального захисту прав людини незалежно від статі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемами гендерної дискримінації та насильства за ознакою статі займаються вчені та практики різних сфер. Серед актуальних публікацій варто назвати роботи таких авторів, як: А. Березняк, В. Глущенко, Л. Марценюк, Т. Марценюк, В. Поліщук, С. Поляруш, І. Федорович, А. Фоменко, С. Чернявський та інших.

Мета статті

Метою статті є дослідження нормативного закріплення рівних прав чоловіків і жінок та запобігання дискримінації та насильства за ознакою статі.

Основний матеріал статті

Розвиток законодавства України у сфері запобігання дискримінації та насильства за ознакою статі є важливим елементом формування демократичної, соціальної та правової держави, орієнтованої на забезпечення рівності прав і свобод людини та громадянина відповідно до статті 24 Конституції України, яка гарантує рівність громадян перед законом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного чи соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, а також декларує, що рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [1].

Розвиток законодавства України у сфері запобігання дискримінації та насильства за ознакою статі є важливим елементом формування демократичної, соціальної та правової держави, орієнтованої на забезпечення рівності прав і свобод людини та громадянина відповідно до статті 24 Конституції України, яка гарантує рівність громадян перед законом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного чи соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак [1], а також декларує рівність прав жінок і чоловіків у різних сферах діяльності.

Визначальним є те, що дотримання конституційного принципу рівності є не лише однією з основ національної правової системи України, а й виступає фундаментальною цінністю світового співтовариства, заснована на визнанні людської гідності та недопустимості будь-яких форм дискримінації. Цей принцип знайшов своє відображення у процесі імплементації міжнародно-правових стандартів, закріплених у ратифікованих Україною міжнародних договорах, які відповідно до статті 9 Конституції України є складовою частиною національного законодавства.

Провідне місце серед зазначених міжнародно-правових актів займають Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року (Європейська конвенція з прав людини), Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року, Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (переглянута) від 04 листопада 2000 року тощо.

Насамперед, Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року проголошує, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах; (стаття 1); кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища (стаття 2); всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації (стаття 7) [2].

Водночас, у статті 26 Міжнародного пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року передбачено, що всі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону; в цьому відношенні всякого роду дискримінація повинна бути заборонена

законом, і закон повинен гарантувати всім особам рівний і ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інші обставини [3].

В свою чергу, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року засуджує дискримінацію щодо жінок в усіх їх формах, передбачає обов'язок держав-сторін щодо вжиття в усіх галузях і зокрема в політичній, соціальній, економічній і культурній, всіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок включаючи законодавчі щодо забезпечення всебічного розвитку та прогресу жінок, з тим щоб гарантувати їм здійснення і користування правами людини та основними свободами на основі рівності з чоловіками [4].

Разом з тим, у Протоколі №12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 2000 року, а саме у статті 1 визначено, що здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою; ніхто не може бути дискримінований будь-яким органом державної влади за будь-якою ознакою [5].

Поряд із цим, стаття 2 Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року закріплює норму, що засуджує дискримінацію щодо жінок в усіх її формах, та встановлює відповідні заходи стосовно ліквідації дискримінації щодо жінок [6].

Таким чином, конституційний принцип рівності та міжнародно-правовий стандарт заборони дискримінації виступають взаємопов'язаними і невід'ємними складовими правового статусу людини і громадянина.

Гарантовані Конституцією України вищенаведені принципи були реалізовані та закріплені у низці нормативно-правових актах України, як матеріального, так і процесуального характеру, що спрямовані на створення ефективного механізму реалізації принципу рівності, попередження дискримінаційних практик і забезпечення захисту прав людини в усіх сферах суспільного життя.

Принцип рівності має універсальний характер та однаковою мірою повинен дотримуватися у своїй діяльності всіма суб'єктами владних повноважень, які забезпечують виконання множинних функцій держави, зокрема у сфері соціального захисту.

Фундаментальними нормативно-правовими актами України, що регулюють питання запобігання та протидії дискримінації та насильства за ознакою статі є Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06 вересня 2012 року №5207-VI, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08 вересня 2005 року №2866-IV, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII, Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 17 січня 2019 року № 2671-VIII, Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.08.2022 № 752-р, Національний план дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.10.2020 № 1544-р.

Так, Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина. Відповідно до частини 1 статті 1 Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» **дискримінація** - ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі - певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними. Окрім того, стаття 5 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» визначила вичерпний перелік форм дискримінацій, а саме пряма недискримінація, непряма дискримінація, підбурювання до дискримінації, пособництво у дискримінації та утиск [7].

Зокрема, стаття 6 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» встановила, що відповідно до Конституції України, загально визнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних договорів України всі особи незалежно від їх певних ознак мають рівні права і свободи, а також рівні можливості для їх реалізації. Форми дискримінації з боку державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, юридичних осіб публічного та

приватного права, а також фізичних осіб, визначені статтею 5 цього Закону, забороняються [7].

При цьому, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», що спрямований на досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України, містить нормативні визначення ключових понять: «гендерна рівність», «рівні права жінок і чоловіків», «рівні можливості жінок і чоловіків», «дискримінація за ознакою статі», «сексуальні домагання»[8].

Слід зауважити, що у міжнародній спільноті для позначення культурних норм і соціальних очікувань, пов'язаних із біологічною статтю, активно використовується поняття «гендер». Водночас більшість міжнародних та національних правових актів надалі нормативно закріплюють заборону дискримінації за ознакою статі. Поняття «стать» охоплює передусім біологічні відмінності між жінками та чоловіками, тоді як «гендер» відображає соціокультурний вимір цих відмінностей.

Разом з тим, статті 1 Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»: визначає що, **дискримінація за ознакою статі** - ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, встановленій Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», крім випадків, коли такі обмеження або привілеї мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними(абз. 3 ч.1.);

наси́льство за ознакою статі - діяння, спрямоване проти особи через її належність до певної статі чи стереотипні уявлення про соціальні ролі (становище, обов'язки, поведінку тощо) жінки або чоловіка в суспільстві, або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті (абз. 6 ч.1)[8].

В свою чергу слід звернути увагу, що відповідно до частини третьої статті 6 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» не вважаються дискримінацією дії, які не обмежують права та

свободи інших осіб і не створюють перешкод для їх реалізації, а також не надають необґрунтованих переваг особам та/або групам осіб за їх певними ознаками, стосовно яких застосовуються позитивні дії, а саме: спеціальний захист з боку держави окремих категорій осіб, які потребують такого захисту; здійснення заходів, спрямованих на збереження ідентичності окремих груп осіб, якщо такі заходи є необхідними; надання пільг та компенсацій окремим категоріям осіб у випадках, передбачених законом; встановлення державних соціальних гарантій окремим категоріям громадян; особливі вимоги, передбачені законом, щодо реалізації окремих прав осіб. До прикладу, відповідно до Закону, не вважаються дискримінацією за ознакою статті соціальних захист жінок під час вагітності, пологів та грудного вигодовування дитини, чи різниця в пенсійному віці для жінок і чоловіків, передбачена пенсійним законодавством [7].

Держава поділяючи принципи рівності чоловіків і жінок, що проголошені у міжнародних документах та закріплені в нашому національному законодавстві, розробила Державну стратегію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року, що була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 року №752-р. [9], в якій проаналізовано нормативно-правові акти у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та здійснено аналіз поточного стану, основні проблеми та тенденції у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. У Державній стратегії зазначається, що насильство за ознакою статті в Україні залишається однією з актуальних проблем у сфері захисту прав людини. Окрім того, підкреслюється те, що збройна агресія російської федерації проти України суттєво загострила ризики для безпеки жінок і чоловіків. В умовах збройного конфлікту особливо проявляються нерівність у доступі жінок і чоловіків до прийняття рішень, ресурсів, що породжують гендерні стереотипи щодо соціальних ролей жінок і чоловіків у суспільстві, що зменшує їхнє залучення до розв'язання та урегулювання міжнародного збройного конфлікту в Україні у складі структури безпеки і оборони, офіційних переговорних місій. Незважаючи на те, що кількість жінок, що проходить військову службу у Збройних Силах України з кожним роком зростає, а законодавство України гарантує їм рівні права під час проходження служби, все ще існують професійні обмеження за окремими військовими спеціальностями та випадки сексуальних домагань та дискримінаційних практик у силових структурах.

Також, даним документом визначено стратегічні цілі, завдання, спрямовані на досягнення цілей та очікувані результати, що спрямовані на запобігання дискримінації та на насильства за ознакою статті в усіх сферах

діяльності враховуючи виклики, які постали у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України.

Ключову роль у цьому відіграє реалізація Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2020 року №1544-р. Національний план спрямований на участі жінок у прийнятті рішень; стійкості до безпекових викликів; постконфліктного відновлення і перехідного правосуддя; протидії насильству за ознакою статі та сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом; посилення інституційної спроможності виконавців Національного плану. Особливу увагу приділено потребам різних груп жінок і чоловіків, дівчат і хлопців, постраждалих від конфлікту, а також системному інформуванню щодо їх прав і стану виконання Національного плану[10].

Згідно із офіційним звітом Кабінету Міністрів України під час виконання Національного плану на період до 2020 року відбулися вагомі системні зміни, зокрема скасовано заборону для жінок сержантського складу займати бойові посади у Збройних Силах; прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях»; дозволено набір дівчат на навчання до військових та військово-морських ліцеїв; проведено ряд навчальних заходів для фахівців сектору безпеки і оборони, просвітницьких заходів для населення; продовжено фахову підготовку кадрів центральних та місцевих органів виконавчої влади з питань порядку денного «Жінки, мир, безпека»; удосконалено систему захисту жінок і дівчат, які постраждали від конфлікту (ідентифікація, надання допомоги, інформування про допомогу)[11].

В умовах дії правового режиму воєнного стану, коли наша держава здійснює відсіч збройній агресії російської федерації, окрему увагу потрібно звернути на норми Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», адже досить великий відсоток жінок виконують свій конституційний обов'язок проходячи військову службу, а саме тому в абзаці 3 частина 12 стаття 1 зазначено, що жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками (за винятком випадків, передбачених законодавством з питань охорони материнства та дитинства, а також заборони дискримінації за ознакою статі), що включає прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу, проходження військової служби, проходження служби у військовому резерві,

виконання військового обов'язку в запасі та дотримання правил військового обліку [12].

Реалізація вищезазначених норм знайшла своє відображення в Концепції військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 року, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 27.10.2023 року № 637 [13].

Так, документ визначає стратегічне бачення розвитку військової кадрової політики у сфері оборони впродовж наступних п'яти років-як під час дії воєнного стану, так і у мирний час. Головний акцент концепції- гарантоване задоволення потреб ЗСУ в людях під час повномасштабної війни, інтеграція в євроатлантичний безпековий простір, взаємосумісність ЗСУ зі збройними силами держав-членів НАТО [11].

Окрім законодавчих гарантій, важливе значення має чітко визначене коло суб'єктів, наділених відповідними повноваженнями у сфері запобігання та протидії дискримінації за ознакою статі. Система таких суб'єктів є багаторівневою та охоплює органи державної влади, органи місцевого самоврядування, незалежні інституції та представників громадянського суспільства. Їх діяльність спрямована на практичну реалізацію принципу рівності та забезпечення захисту прав людини.

До кола суб'єктів належать: Верховна Рада України, яка здійснює законодавчу діяльність і ратифікує міжнародні договори; Кабінет Міністрів України, що формує державну політику у сфері забезпечення рівних прав та можливостей; Міністерство соціальної політики України, яке координує заходи у сфері гендерної рівності; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який забезпечує парламентський контроль за дотриманням принципу недискримінації; Національна поліція України та органи прокуратури, які здійснюють реагування та процесуальне керівництво; органи місцевого самоврядування, судові органи, а також інституції громадянського суспільства, що забезпечують підтримку та захист постраждалих.

Окремо варто відзначити запровадження інституту Військового омбудсмана, який є новелою українського законодавства у сфері захисту прав військовослужбовців, зокрема щодо запобігання дискримінації та насильству за ознакою статі. Відповідно до Закону України «Про Військового омбудсмана», Військовий омбудсман є спеціально уповноваженим суб'єктом парламентського контролю у сфері дотримання прав і свобод військовослужбовців та інших осіб, залучених до виконання завдань оборони держави [14].

Інститут Військового омбудсмана наділений комплексом контрольних повноважень, які охоплюють розгляд скарг і звернень військовослужбовців, здійснення перевірок у військових частинах та інших військових формуваннях, витребування необхідних матеріалів та інформації, а також підготовку висновків і рекомендацій, адресованих компетентним органам для усунення виявлених порушень.

Запровадження цього інституту є важливим елементом посилення інституційного механізму захисту прав військовослужбовців, спрямованим на забезпечення реальних гарантій дотримання принципу рівності, недопущення дискримінації та поступову гармонізацію національного правового поля з міжнародними та європейськими стандартами у сфері прав людини.

Система суб'єктів у цій сфері забезпечує реалізацію міжнародних та конституційних гарантій рівності, а також створює практичні механізми запобігання та протидії дискримінації.

Важливою складовою правового регулювання є також встановлення відповідальності за вчинення дискримінаційних дій та насильства за ознакою статі. Українське законодавство передбачає цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність, що формує цілісну систему правового реагування на порушення принципу рівності.

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (стаття 16), як і Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (стаття 24) передбачають, що винні особи в порушенні вимог законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків і законодавства про запобігання та протидію дискримінації, несуть цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність[7,8].

Цивільна відповідальність передбачена статтею 16 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» та полягає у праві потерпілої особи звернутися до суду з вимогою про відшкодування матеріальної та моральної шкоди. Суд може ухвалити рішення про визнання факту дискримінації, відшкодування збитків та моральної шкоди, а також зобов'язати суб'єкта утриматися від подальших порушень [7].

Здійснюючи аналіз норм Кодексу України про адміністративні правопорушення було встановлено, що до 2024 року жодної статті про притягнення до **адміністративної відповідальності** винних осіб за дискримінацію та насильство за ознакою статі не було передбачено. Проте в подальшому Кодекс України про адміністративні правопорушення був

доповнений статтями 173-6 вчинення насильства за ознакою статі та 173-7 сексуальне домагання [15].

Поряд з цим, статтею 161 Кримінальним кодексом України передбачено, що порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками. Диспозиція відповідної статті передбачає, що винні особи притягуються до **кримінальної відповідальності** пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [16].

Окремо слід зазначити, що у контексті Збройних Сил України діє також спеціальний механізм **дисциплінарної відповідальності**. Відповідно до положень Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України військовослужбовці зобов'язані поважати честь і гідність кожної людини, не допускати порушень, пов'язаних із дискримінацією за ознакою статі, сексуальним домаганням, насильством за ознакою статі, правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості [17].

У разі вчинення дій або висловлювань, що мають дискримінаційний характер, такі порушення можуть бути кваліфіковані як порушення військової дисципліни, що тягне за собою застосування дисциплінарних стягнень, передбачених статтями 45–48 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України [18].

Крім того, Статут внутрішньої служби Збройних Сил України встановлює обов'язок кожного військовослужбовця дотримуватися норм етики, поважати честь і гідність інших осіб, що надає цим положенням нормативно-ціннісного характеру та підсилює механізми недопущення дискримінаційних проявів у військових колективах [17].

Висновки

Таким чином, правове регулювання запобігання дискримінації та насильства за ознакою статі в Україні є системним і багаторівневим. Воно ґрунтується на поєднанні конституційних принципів, міжнародно-правових стандартів, імплементованих у національне законодавство, та інституційно-правових механізмів їх реалізації. Україна, як держава — член міжнародної спільноти, ратифікувала низку міжнародних договорів у сфері прав людини, що створило надійне правове підґрунтя для розбудови національної системи протидії дискримінації та насильству.

Національне законодавство, представлене низкою законів та стратегічних документів, визначає як заборону дискримінації, так і конкретні механізми захисту, включно з інституційною системою уповноважених суб'єктів та різними видами юридичної відповідальності. Зокрема, до такої системи входять Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, правоохоронні органи, органи місцевого самоврядування, судові органи та інститути громадянського суспільства.

Відповідальність за дискримінаційні дії має комплексний характер і включає цивільно-правову, адміністративну, кримінальну та дисциплінарну складові, що особливо важливо в контексті військової служби. Такий механізм забезпечує ефективний захист прав людини та створює запобіжні засоби від дискримінаційних практик у всіх сферах суспільного життя.

Водночас, попри наявність сформованої правової основи, питання запобігання дискримінації та насильству за ознакою статі потребують подальшого удосконалення. Необхідно посилювати інституційну спроможність суб'єктів реалізації політики у цій сфері, розвивати ефективні механізми захисту постраждалих, забезпечувати реальне притягнення винних до відповідальності, розширювати превентивні заходи та проводити системну просвітницьку роботу.

Такий підхід сприятиме не лише зміцненню правових гарантій рівності, а й наближенню України до найкращих європейських та міжнародних стандартів у сфері прав людини.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв.1996 р. Відом. Верх. Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (із змін. та допов.).
2. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена 217 А(III) Генеральної асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text(дата звернення: 06.10.2025).
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 06.10.2025).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року (з протоколами).

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Textt (дата звернення: 06.10.2025).

5. Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 2000 року.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_537#Text (дата звернення: 06.10.2025);

6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 06.10.2025);

7. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06 вересня 2012 року № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.

8. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08 вересня 2005 року № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

9. Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022-2024 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 року № 752-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-р#Text> (дата звернення: 06.10.2025);

10. Про затвердження Національного плану дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 року № 1544-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-р> (дата звернення: 06.10.2025);

11. Рівні права та можливості для жінок і чоловіків у Збройних Силах України : навч. посіб. / [уклад. В. Дерябіна та ін.] ; за ред. В. Дерябіної. Київ : Міністерство оборони України, 2024. 180 с.

12. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>

13. Про затвердження Концепції військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 року : наказ Міністерства оборони України від 27 жовтня 2023 року № 637. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0637322-23#Text> (дата звернення: 06.10.2025);

14. Про Військового омбудсмана : Закон України від 17 вересня 2025 року № 4603-IX. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0637322-23#Text>(дата звернення: 06.10.2025);
15. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 грудня 1984 року № 8073-X. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n1833>(дата звернення: 06.10.2025);
16. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
17. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24 березня 1999 року № 548-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>.
18. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24 березня 1999 року № 551-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text>

REFERENCES

1. Constitution of Ukraine. (1996, June 28). *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 30, Art. 141 (as amended).
2. Universal Declaration of Human Rights. (1948, December 10). United Nations General Assembly Resolution 217 A (III). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (accessed October 6, 2025).
3. International Covenant on Civil and Political Rights. (1966, December 16). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (accessed October 6, 2025).
4. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. (1950, November 4). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (accessed October 6, 2025).
5. Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. (2000, November 4). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_537 (accessed October 6, 2025).
6. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. (1979, December 18). United Nations. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207 (accessed October 6, 2025).
7. On Principles of Preventing and Combating Discrimination in Ukraine: Law of Ukraine No. 5207-VI of September 6, 2012. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>.

8. On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men: Law of Ukraine No. 2866-IV of September 8, 2005. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
9. On Approval of the State Strategy for Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men until 2030 and the Operational Plan for Its Implementation for 2022–2024: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 752-r of August 12, 2022. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-p> (accessed October 6, 2025).
10. On Approval of the National Action Plan for the Implementation of UN Security Council Resolution 1325 “Women, Peace, Security” until 2025: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1544-r of October 28, 2020. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-p> (accessed October 6, 2025).
11. Equal Rights and Opportunities for Women and Men in the Armed Forces of Ukraine: Textbook / compiled by V. Deryabina et al.; edited by V. Deryabina. Kyiv: Ministry of Defence of Ukraine, 2024. 180 p.
12. On Military Duty and Military Service: Law of Ukraine No. 2232-XII of March 25, 1992. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>.
13. On Approval of the Concept of Military Personnel Policy in the System of the Ministry of Defence of Ukraine until 2028: Order of the Ministry of Defence of Ukraine No. 637 of October 27, 2023. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0637322-23> (accessed October 6, 2025).
14. On the Military Ombudsman: Law of Ukraine No. 4603-IX of September 17, 2025. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0637322-23> (accessed October 6, 2025).
15. Code of Ukraine on Administrative Offences: Law of Ukraine No. 8073-X of December 7, 1984. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (accessed October 6, 2025).
16. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 2341-III of April 5, 2001. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
17. On the Statute of the Internal Service of the Armed Forces of Ukraine: Law of Ukraine No. 548-XIV of March 24, 1999. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14>.
18. On the Disciplinary Statute of the Armed Forces of Ukraine: Law of Ukraine No. 551-XIV of March 24, 1999. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14>.